

ЧЕРНОГОРСКОТО ПЕЧАТАНЕ НА КИРИЛИЦА

ПЕТСТОТИН ДВАДЕСЕТ И ПЕТ ГОДИНИ ОТ
ОТПЕЧАТВАНЕТО НА „ОКТОИХ ПЪРВОГЛАСНИК“

---

500 ГОДИНИ ОТ ОТПЕЧАТВАНЕТО
НА „ПСАЛТИР“ И „СЛУЖЕБНИК“
– ПЪРВИТЕ КНИГИ НА
БОЖИДАР ВУКОВИЧ ПОДГОРИЧАНИН

СОФИЯ • 2019

ИЗДАТЕЛСТВО

Матица черногорска

ЗА ИЗДАТЕЛЯ

Драган Радулович

ГЛАВЕН РЕДАКТОР

Иван Иванович

АВТОРИ НА ТЕКСТА

Проф. д-р Божидар Шекуларац

Проф. д.изк.н. Аксиния Джурова

ПУБЛИКАЦИЯТА Е ПОДКРЕПЕНА ОТ

Ministarstvo kulture Crne Gore

Ministry of Culture Montenegro

Изказваме благодарност на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ – София (Република България), Научния архив на Българската академия на науките – София (Република България), Националната и университетска библиотека „Св. Климент Охридски“ – Скопие (Република Северна Македония), които ни дадоха възможност да изследваме и събираме материали за тази изложба от техните фондове.

Божидар Шекуларац

НАЧАЛО НА ЧЕРНОГОРСКАТА ПИСМЕНОСТ

Писмеността е важен сегмент на културата и образованието, която се експонира чрез писмени паметници, археологически и езикови факти, както и сакрални предмети, и е най-ярък свидетел на времената, в които са създадени.

Трудно е да си представим колко документални материали за нашето минало са унищожени. Много от тях са изчезнали по време на завоевания и природни бедствия, но ние самите също така сме допринесли за това.

Независимо от всичко днес са съхранени не малко свидетелства за нашето най-древно минало и култура. Това са стари надписи във всички

форми на маюскулно и минускулно писмо на латинската, гръцката, а по-късно и кирилската азбуки. Известно е, например, че Архиепископията на Бар в кореспонденцията си с Римската курия е използвала беневетското писмо с нашите характеристики, папския минускул, каролингски минускул, глаголическо ъглово писмо, и накрая – шрифта „хуманистичен минускул“. Освен писмеността на гръцка, латинска и кирилска основа, с пристигането на османците на Балканите се появява и османо-турска такава.

Черногорската писменост и литература възникват в региона на езерото Шкодра. В истинския смисъл на думата обаче книжовността започва с появата на християнството през IX век, когато чрез модифициране на гръцката азбука се съз-

МИРОСЛАВОЕ ЕВАНГЕЛИЕ
Фототипно издание,
В. Топалович, Д. Мрденович, Б. Бркич
Официално издание, Белград, 1998

к пѣ зъ нѣ. ѿ аго. тѣлѣ нѣ
сѣдѣскои мѣстѣ нѣсѣома се
гѣра днѣ глагола мѣ нѣ нѣх
тѣсѣдѣшѣюкаше юу тохѣ
тѣ нѣ нѣтѣломакаши мѣкѣ
тѣомакаше тѣсѣсѣмотѣнѣ
тѣкранѣи како нѣсѣютѣ
нѣнѣнѣтѣ нѣмѣнѣтѣтѣ
тѣкранѣи нѣхранѣиша
нѣнѣнѣтѣтѣтѣтѣкозѣнѣ
нѣтѣкранѣи нѣсѣтѣо
тѣнѣнѣкѣтѣомакаше нѣсѣ
нѣсѣмѣжетѣнѣнѣдо нѣтѣ
тѣтѣсѣнѣское мѣлѣя кѣтѣ
еднѣнѣнѣтѣсѣо нѣмѣлѣ
оу тѣсѣо мѣжетѣтѣтѣоу коу
нѣрѣтѣнѣхѣнѣтѣтѣсѣсѣмѣ
тѣнѣтѣкранѣи како нѣтѣ
тѣнѣтѣрѣжѣлаю нѣсѣсѣнѣ
нѣредѣютѣтѣлю мѣсѣкама кѣ
ко нѣнѣсѣоломѣю нѣкѣкѣсѣнѣ
сѣла кѣхѣское нѣокаше тѣсѣхѣ
нѣсѣднѣнѣлѣсѣнѣхѣлѣнѣ
нѣтѣтѣкранѣи нѣсѣсѣлѣсѣю

лю тѣтѣкранѣи нѣкѣкѣмѣхѣтѣ
сѣмѣю кѣтѣако мѣдѣтѣкѣ
оа мѣнѣнѣтѣкѣсѣмѣло
кѣтѣнѣнѣкѣнѣнѣнѣтѣтѣо
нѣмѣтѣхѣстѣнѣтѣо нѣтѣнѣ
нѣсѣкѣзѣносѣтѣсѣкѣсѣхѣо
сѣнѣхѣсѣзѣнѣмѣи рѣсѣго
нѣнѣютѣкѣашѣлѣсѣнѣкѣ
кѣсѣтѣкѣкѣотѣхѣнѣтѣсѣхѣ
ока тѣнѣнѣтѣсѣнѣтѣнѣкѣ
сѣжѣнѣнѣсѣкѣсѣнѣрѣло мѣ
тѣсѣкама

сѣю зъ ѿ аго. тѣлѣ нѣ
лѣнѣнѣнѣзѣкѣсѣлѣкама
лѣсѣтѣсѣтѣнѣкаско хѣнѣ
ла сѣтѣнѣмѣсѣнѣрѣкѣ
ла сѣтѣнѣкѣсѣхѣкѣсѣхѣ
лѣнѣнѣдѣюгѣнѣнѣцѣлѣнѣ
тѣнѣпосѣлѣнѣрѣо нѣкѣдатѣ
нѣнѣрѣтѣнѣкѣжѣнѣнѣцѣлѣнѣ
тѣнѣко лѣщѣлѣнѣрѣсѣмѣ
нѣнѣтѣсѣо жѣнѣсѣкѣзѣмѣхѣ
нѣнѣнѣтѣнѣнѣжѣзѣла нѣ

дават славянски азбуки – глаголица и кирилица. Това е време, когато въз основа на езиковата близост и комуникацията сред славяните се създава писмената форма на солунския диалект, наричана старославянски, а по-късно църковнославянски.

Бенедиктинският монашески орден, в чиито манастири се е развивала книжовността, особено в крайбрежието на Дукля, е имал голямо значение за ограмотяване на славяните от региона. Тук са преписвани и събирани първите книги на латиница, а по-късно и на славянски език. В манастирите се формират първите скриптории и работилници за изготвяне на книги. Дванадесети век бележи повратна точка, защото тогава се създават уникални черногорски произведения. Най-известните скриптории в средновековната държава Зета са в Котор, Превлака, Шкодра, Биело поле (църква „Св. Петър и Павел“), по-късно манастир Шудикова, Копорин и др. По времето на Балшичи и Църноевичи на брега на Шкодренското езеро възникват няколко скриптории: Старчево, Морачник, Бешка, Жабляк, Цетина и т. н.

В скрипториите на Зета са създадени множество ръкописни книги от особено значение за развитието на грамотността и културата в Черна Гора. От по-ранен период са „Дуклянски ръкопис“, „Мирославово евангелие“, „Евангелие на Вукан“ и „Иловичка кормчая“. През XIV и XV век се създава истинското богатство на черногорските

ръкописи: „Дивошевото евангелие“, „Прологът на Старчева Горица“, „Четвероевангелие на Старчева Горица“, „Горички сборник“, „Синтагма на Матей Властар“, „Копоринската хроника“, „Четвероевангелие на Вранина“ и др.

Скрипториите са в основата на появата на черногорските печатници, най-ранни от които са на: Андрия Палташич, Църноевич, Божидар Вукович Подгоричанин и други.

ЦЪРНОЕВИЧИ Е ТРЕТАТА ЧЕРНОГОРСКА ДИНАСТИЯ, СЛЕД ВОИСЛАВЛЕВИЧИ И БАЛШИЧИ.

ГЕОРГИ ЦЪРНОЕВИЧ (ОК. 1460–1503) Е СИН НА ИВАН ЦЪРНОЕВИЧ. ТОЙ УПРАВЛЯВА ЧЕРНА ГОРА В ПРОДЪЛЖЕНИЕ НА ШЕСТ ГОДИНИ (1490–1496). БИЛ Е ВЛАДЕТЕЛ НА КНЯЖЕСТВО ЗЕТА. ОСНОВАТЕЛ Е НА ПЪРВАТА ЧЕРНОГОРСКА ПЕЧАТНИЦА – НАРЕЧЕНА ПЕЧАТНИЦАТА НА ЦЪРНОЕВИЧ. В СВОЯТА ВЪНШНА ПОЛИТИКА Е ПОВЛИЯН ОТ ВЕНЕЦИАНЦИТЕ, НА КОИТО МНОГО РАЗЧИТАЛ. ПОДДЪРЖА ВРЪЗКИ С ФРЕНСКИЯ КРАЛ КАРЛ VIII В ОПИТ ДА ЗАПОЧНЕ КРЪСТОНОСЕН ПОХОД СРЕЩУ ОСМАНЦИТЕ.

ПРЕЗ 1490–1491 Г. В КРАКОВ СА ОТПЕЧАТАНИ ПЪРВИТЕ СЛАВЯНСКИ КНИГИ НА КИРИ ЛИЦА. СЛЕД ТОВА В ЧЕРНА ГОРА ПРЕЗ 1494 Г. ИЗДАВАНЕТО ПРОДЪЛЖАВА В ПЕЧАТНИЦАТА ЦЪРНОЕВИЧ. ТАЗИ ПЕЧАТНИЦА Е БИЛА ПЪРВАТА ДЪРЖАВНА ПЕЧАТНИЦА В ЕВРОПА.

МЕМОРИАЛЕН БЮСТ НА ГЮРГ ЦЪРНОЕВИЧ ●●●

Работа на скулптора Стефан Лукетич
(Национална библиотека
на Черна Гора „Гюрг Църноевич“, Цетина) ●●●

ПЕЧАТНИЦАТА НА ЦЪРНОЕВИЧ

В края на XV век, благодарение на Георги IV Църноевич – последният владетел на независимото княжество Зета (Черна Гора), е основана първата печатница на кирилица. Той я пренася през 1492 г. от Венеция и още на следващата 1493 г. печатницата започва да работи в Обод, а после в Цетинския манастир. Неин управител става йеромонах Макарий, който отпечатва богослужебни книги. В началото на 1494 г. излиза от печат първата книга, т. нар. Ободски „Октоих първогласник“, който регистрира трайно черногорската книжнина на картата на европейското книгопечатане и става част от световната култура. Непосредствено след него следва „Октоих петогласник“ (1494), „Псалтир с последования“ (1495), „Мо-

литвеник“ (Требник) (1496) и „Четвроевангелие“ (1496). По този начин печатницата на Църноевич запълва липсата на богослужебни ръкописи и продължава традицията на множество други книжовни центрове.

С отпечатването на „Октоиха“ през 1494 г. започва периода на печатане на книги на кирилица на Балканите. Той излиза само четиридесет години след първата книга на Гутенберг и две години след откриването на Америка. Така кирилската азбука оживява в печатните книги на южните славяни, което е от голямо значение, както за черногорската културна традиция, така и за историята на славянската култура. Това се ознаменува с черногорските издания и с появилите се три години преди това краковски книги.

НАУЛО СЪВЪСЪТГА

ОКТОИХ ПЪРВОГЛАСНИК (1494) .
Национална библиотека
„Св. св. Кирил и Методий“
– София (Република България)
Rc 494.1a – лист 1a

В КРАЯ НА XV ВЕК, КОГАТО ЮЖНОСЛАВЯНСКИТЕ НАРОДИ ПОПАДАТ ПОД ЧУЖДА РЕЛИГИОЗНА ВЛАСТ, ДОСТАВКАТА НА НЕОБХОДИМИТЕ КНИГИ ЗА БОГОСЛУЖЕНИЕ СЕ ОКАЗВА ОСНОВЕН ПРОБЛЕМ.

УСТАНОВИЛИ СМЕ, ЧЕ В БЪЛГАРСКИТЕ АРХИВИ ИМА ТРИНАДЕСЕТ ИЗДАНИЯ ОТ ЦЕТИНЕ. ТОВА СА: 9 ЕКЗЕМПЛЯРА НА „ОКТОИХ ПЪРВОГЛАСНИК“ ОТ 1494 Г. И 4 ЕКЗЕМПЛЯРА НА „ПСАЛТИР“ ОТ 1495 Г.

д-р Мария Полимирова

Център за славяно-византийски проучвания „Иван Дуйчев към СУ „Св. Климент Охридски – София (Република България)

ОКТОИХ ПЪРВОГЛАСНИК (1494) . . .
 Национална библиотека . . .
 „Св. св. Кирил и Методий“ . . .
 – София (Република България) . . .
 Rc 494.1a – листове 176b и 177a . . .

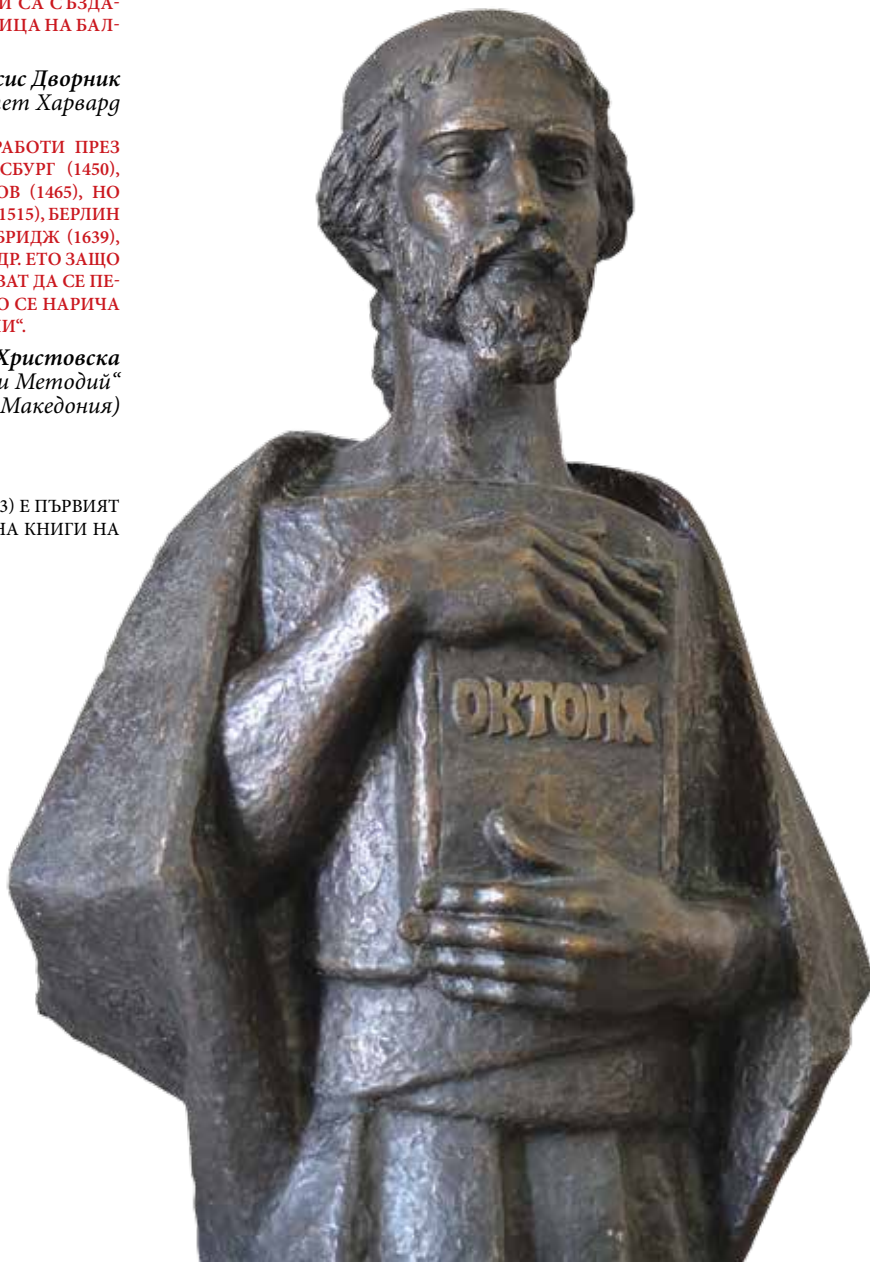
ПРЕЗ ТОЗИ ПЕРИОД В ОБЛАСТТА НА КУЛТУРАТА ЧЕРНА ГОРА Е БИЛА НА МНОГО ВИСОКО НИВО, БЛАГОДАРЕНИЕ НА ВРЪЗКИТЕ СИ С ВЕНЕЦИЯ. ЦЪРНОЕВИЧИ СА СЪЗДАТЕЛИ НА ПЪРВАТА ПЕЧАТАРСКА РАБОТИЛНИЦА НА БАЛКАНИТЕ – ТАЗИ В ЦЕТИНА.

Френсис Дворник
Университет Харвард

ПЕЧАТНИЦАТА ЦЪРНОЕВИЧ ЗАПОЧВА ДА РАБОТИ ПРЕЗ 1493 Г., СЛЕД ТЕЗИ В МАЙНЦ (1445), СТРАСБУРГ (1450), КЬОЛН (1465), СУБАК (ИТАЛИЯ, 1465), КРАКОВ (1465), НО ПРЕДИ ТЕЗИ, ОТКРИТИ В СЕНЬ (1494), СОЛУН (1515), БЕРЛИН (1540), БЕЛГРАД (1552), МОСКВА (1564), КЕЙМБРИДЖ (1639), НЮ ЙОРК (1693), КОНСТАНТИНОПОЛ (1726) И ДР. ЕТО ЗАЩО ПЕЧАТНИЦАТА НА ЦЕТИНА, В КОЯТО ЗАПОЧВАТ ДА СЕ ПЕЧАТАТ КНИГИ НА СЛАВЯНСКИ ЕЗИК, С ПРАВО СЕ НАРИЧА „ПЪРВАТА ПЕЧАТНИЦА НА ЮЖНИТЕ СЛАВЯНИ“.

проф. д-р Валентина Миронска Христовска
*Университет „Св. Кирил и Методий“
Скопие (Република Северна Македония)*

ЙЕРОМОНАХ МАКАРИЙ (ОКОЛО 1463 – СЛЕД 1533) Е ПЪРВИЯТ ЧЕРНОГОРСКИ И ЮЖНОСЛАВЯНСКИ ПЕЧАТАР НА КНИГИ НА КИРИЛИЦА.

МЕМОРИАЛЕН БЮСТ НА ПЕЧАТАРЯ МАКАРИЙ ●
Работа на скулптора Анте Гржетич ●
(Национална библиотека ●
на Черна Гора „Гюрг Църноевич“, Цетина) ●

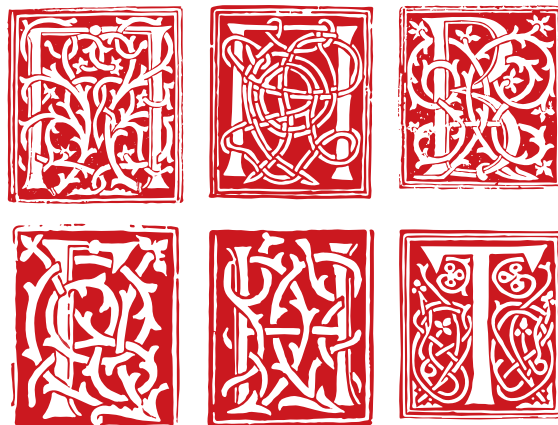
Първата държавна печатница на Църноевич успешно се ръководи от йеромонах Макарий от Черна Гора. Той изучава технологията на печата във Венеция при сънародника си Андрия Палташич Которанин. От 1477 г. последният печатни класически произведения на латиница във Венеция. Имената на двамата първопечатници от Черна Гора са вписани със златни букви в историята на книгата от XV век, тъй като техните произведения имат религиозна, културна, просветителска и образователна мисия през следващите векове.

Инкунабулите на печатницата на Църноевич са отпечатани на кирилица – на старославянски език. Макар, че тези книги са били предимно богослужебни, тези издания се използват активно за педагогически цели, защото от тях са се учили на грамотност.

Макар, че краят на XV век е труден период в историята на княжество Зета, в двореца на черногорските владетели започва културен възход. Това е следствие на цивилизационния отблясък, който дава печатната книга, като най-значимия принос на Черна Гора в историята на славянската култура.

⋆ • тропарь • егда съинде • бѣ • вса пауче

НѢНЦѢ ВЪЕВЪНАНѢВЪ
Стѣры • Вскрѣсны • глась • ѿ • ⋆

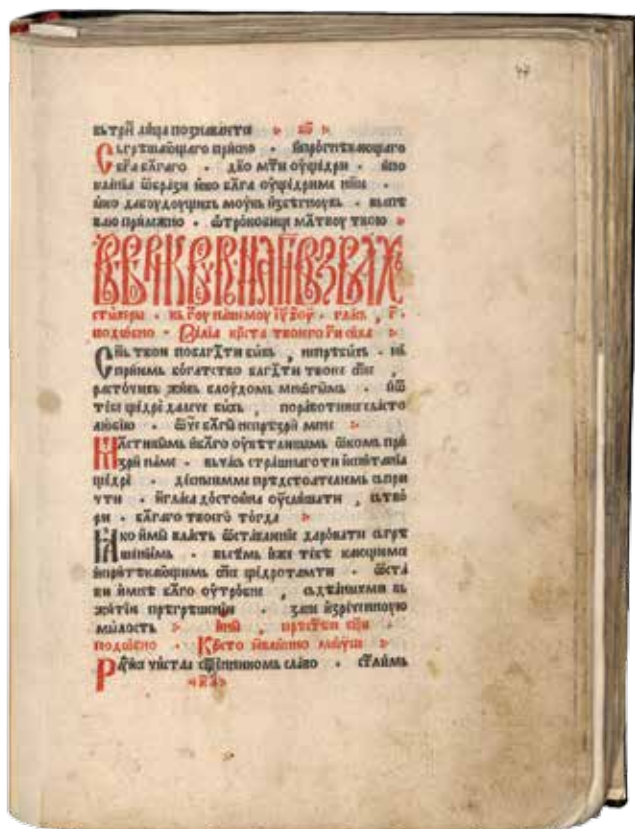
ВНЕСЛО ВЪЕВЪНѢ
Възвяхъ • Стѣхеры , къгоу нашегоу іѹхоу •
гласъ • ѿ • подѣбно • Свѣше званъ • ⋆

ВЪЕВЪНАНѢВЪ
Стѣхеры , къгоу нашегоу іѹхоу • глась , ѿ •
подѣбно • Хѣтѣхъ салзамн мойми • ⋆

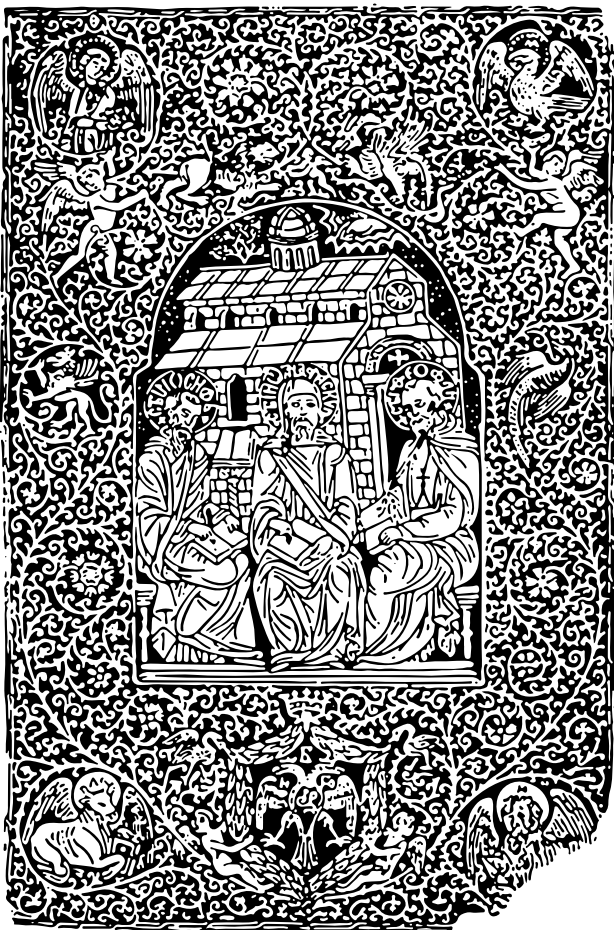

ВЪНЪРНА ПЪСЪВА

СТЪХЕРЫ • КЪ ГОУ НАШЕМОУ ІУДОУ • ГЛАСЪ , Г •
ПОДЪШЕНО • ВѢЛІА КРСТА ТВОЕГО ГИ СЛА •

ОКТОИХ ПЕТОГЛАСНИК
Националната и университетска
библиотека „Св. Климент Охридски“
- Скопие (Република Северна Македонија)
Сигн. НУБ Р.III-90

ЧЕТИРИ СЛАВЯНСКИ НАЦИИ МОГАТ ДА СЕ ПОХВАЛЯТ С ПЕЧАТАНЕ НА ИНКУНАБУЛИ: ЧЕХИ, УКРАИНЦИ, ЧЕРНОГОРЦИ И ХЪРВАТИ.

ПЪРВАТА ЧЕРНОГОРСКА ПЕЧАТНИЦА Е ИЗИГРАЛА ЗНАЧИТЕЛНА РОЛЯ ЗА ИЗГРАЖДАНЕТО НА ОБЩОСЛАВЯНСКАТА ЛИТЕРАТУРНА КУЛТУРА И Е ОКАЗВАЛА РЕШАВАЩО ВЛИЯНИЕ ЗА СЪЗДАВАНЕТО И РАЗВИТИЕТО НА КИРИЛСКИЯ ПЕЧАТ, НАЙ-ВЕЧЕ В ЮЖНОСЛАВЯНСКИТЕ СТРАНИ.

*проф. д-р Евгений Львович Немировски
руски славист*

- ТРИМАТА ХИМНОПИСЦИ – св. Йосиф, св. Йоан Дамаскин и св. Теофан
- *Октоих петогласник*, Цетина 1494

ПСАЛТИР С ПОСЛЕДОВАНИЯ

ПСАЛТИР С ПОСЛЕДОВАНИЯ (1495)
 Национална библиотека
 „Св. св. Кирил и Методий“
 – София (Република България)
 Рс 495.1 – лист 976

ПСАЛТИР С ПОСЛЕДОВАНИЯ (1495)
 Национална библиотека
 „Св. св. Кирил и Методий“
 – София (Република България)
 Рс 495.1 – лист 188а

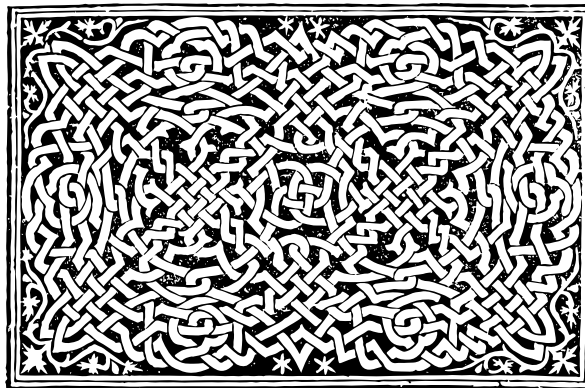
Макар печатарството в Черна гора да се заражда в периферията на княжеството, издания като „Октоиха“ се превръщат в символ на черногорското и южнославянското печатарство за света. Те са революционно научно постижение за всички славяни. Обозначението на Цетина в „Псалтира“ отбелязва местоположението на известната държавна книгопечатница на черногорския владетел, която същевременно обслужва нуждите на Митрополията на Черна Гора.

„Октоихът“ заедно с другите черногорски инкунабули, отпечатани в печатницата на Църноевич, представляват забележително културно-историческо достижение, както по съдържание, така и по естетически вид. Необходимо е да се отбележи, че това изключителното достижение, е постигнато в малка балканска страна, известна само с героизма и постоянната борба, водена срещу завоевателите. Освен това първата черногорска печатница на кирилица играе основна роля в южнославянската култура, запазвайки националното съзнание и православната вяра през трудния период на чуждото господство. Тя дава силен тласък в развитието на книгата сред черногорците през XVI и XVII век. Тиражът на „Октоих първогласник“ от 1494 г. е такъв, че покрива нуждите на църквата през целия XVI век. През следващите векове никоя друга книга в нито една печатница не успява да надмине този шедевър.

ЕДИН ОТ НАЙ-ВАЖНИТЕ КРАЙЪГЪЛНИ КАМЪНИ НА ЧЕРНОГОРСКАТА СРЕДНОВЕКОВНА КУЛТУРА, И ПО-СПЕЦИАЛНО НА ЛИТЕРАТУРАТА, СЪС СИГУРНОСТ Е ПЕЧАТНИЦАТА НА ЦЪРНОЕВИЧИ ОТ КРАЯ НА XV ВЕК.

ПО ФИЛОЛОГИЧЕСКА ХАРАКТЕРИСТИКА ВСИЧКИ КНИГИ НА ПЕЧАТНИЦАТА НА ЦЪРНОЕВИЧИ ПРИНАДЛЕЖАТ КЪМ СТИЛА НА ЗЕТА, НА ЦЪРКОВНОСЛАВЯНСКИЯ ЕЗИК И ПРАВОПИС. ТОВА Е БИЛО ЕСТЕСТВЕНО ПРОДЪЛЖЕНИЕ НА ЕДНА ТРАДИЦИЯ, ДАТИРАЩА ОТ ПЕРИОДА НА ДУКЛЯ, КОЯТО ОЖИВЯВА В ЕПОХИТЕ НА БАЛШИЧИ И ЦЪРНОЕВИЧИ.

*проф. г-р Драгое Живкович
историк (Черна Гора)*

ПЕЧАТНИЦАТА НА БОЖИДАР ВУКОВИЧ ПОДГОРИЧАНИН

Божидар Вукович Подгоричанин (1460–1539) представлява диамант в короната на историята на черногорското книгопечатане и писменост. Той е последовател на черногорската традиция за създаване на църковни книги, първоначално в ръкописи, а след това в печатни издания. Неговият принос е неизмерим, за което свидетелства броя на книгите, отпечатани в печатницата му във Венеция, които след това са разпръснати из библиотеки и манастири в цяла Европа.

XVI век е период в европейската култура и история, характерен със смесването на стилове в изкуството, графиката и иконографията. Уменията и художественото майсторство на печатането от

онова време бележат една епоха, намерила отражение и място в Черна Гора. Вукович е сред първите, които издават книги след държавната печатница на Църноевич, наред с други ентусиасти и патриоти като: Андрия Палташич, Макарий, Пахомий, Загурович, Маринович и др.

Печатарят Божидар Вукович „от село Джуричи край Подгорица“ е типичен образ от епохата на Ренесанса. От земевладелец, около Подгорица и Шкодра, той се превръща в собственик на типография. С помощта на своите печатари той издава книги, разпространявани в различни страни. Като книголюбец Вукович оставя следа след себе си, не само с работата си, но и със своя наследник – известният печатар Винченцо Вукович, който продължава делото на своя баща да печата книги на кирилица.

ИЗГРАЖДАНЕТО НА ТЪРГОВСКАТА МРЕЖА ЗА РАЗПРОСТРАНЕНИЕ НА ПЪРВИТЕ СЛАВЯНСКИ ПЕЧАТНИ КНИГИ НА КИРИЛИЦА НА БАЛКАНСКИЯ ПОЛУОСТРОВ Е СВЪРЗАНО С ИМЕТО НА ЕДИН ЧЕРНОГОРЕЦ – БОЖИДАР ВУКОВИЧ, КОЙТО ОСНОВАВА ПЪРВАТА И НАЙ-ГОЛЯМА СЛАВЯНСКА ПЕЧАТНИЦА ВЪВ ВЕНЕЦИЯ. ТОЙ СЪСТАВЯ, ОТПЕЧАТВА И РАЗПРОСТРАНЯВА ТЕЗИ ИЗКЛЮЧИТЕЛНО ТЪРСЕНИ БОГОСЛУЖЕБНИ КНИГИ, НЕОБХОДИМИ ЗА ВЯРАТА И ДУХА НА ВСИЧКИ ЮЖНИ СЛАВЯНИ.

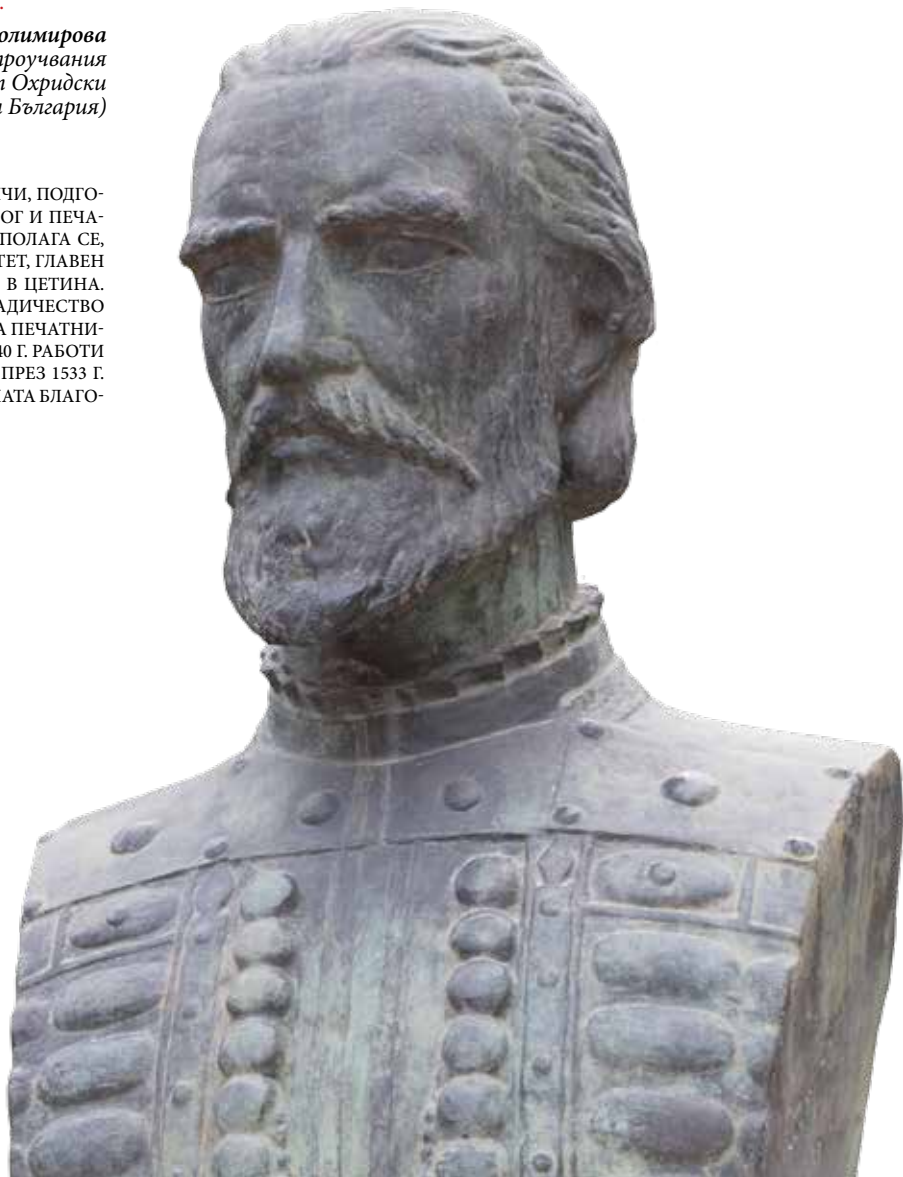
д-р Мария Полимирова

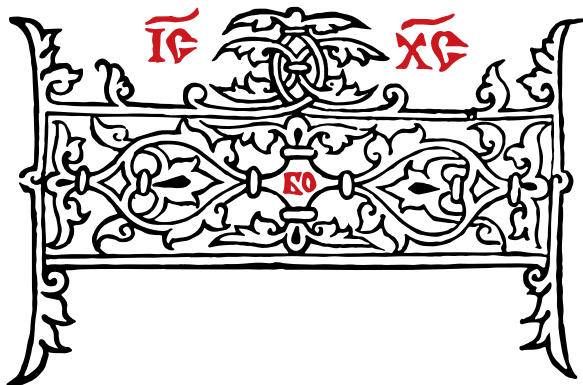
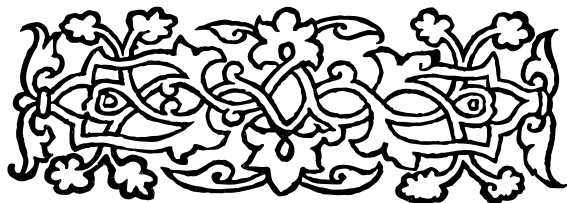
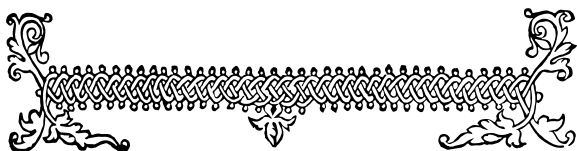
*Център за славяно-византийски проучвания
„Иван Дуйчев“ към СУ „Св. Климент Охридски“
– София (Република България)*

БОЖИДАР ВУКОВИЧ ПОДГОРИЧАНИН (ДЖУРИЧИ, ПОДГОРИЦА, ОКОЛО 1460 Г. – ВЕНЕЦИЯ, 1539 Г.) – ХЕРЦОГ И ПЕЧАТАР. РОДЕН В БЛАГОРОДНО СЕМЕЙСТВО. ПРЕДПОЛАГА СЕ, ЧЕ Е БИЛ ВИСШ ДЪРЖАВЕН СЛУЖИТЕЛ – ЛОГОТЕТ, ГЛАВЕН ЧИНОВНИК В ДВОРЕЦА НА ИВАН ЦЪРНОЕВИЧ В ЦЕТИНА. СЛЕД ПАДАНЕТО НА ЗЕТА ПОД ОСМАНСКО ВЛАДИЧЕСТВО ТОЙ ЗАМИНАВА ЗА ВЕНЕЦИЯ, КЪДЕТО СЪЗДАВА ПЕЧАТНИЦА И СЕ ЗАНИМАВА С ТЪРГОВИЯ. ОТ 1518 ДО 1540 Г. РАБОТИ КАТО ГЛАВЕН РЕДАКТОР, ИЗДАТЕЛ И ПЕЧАТАР. ПРЕЗ 1533 Г. ИМПЕРАТОР КАРЛ ХАБСБУРГСКИ МУ ДАВА ТИТЛАТА БЛАГОРОДНИК НА СВЕЩЕНАТА РИМСКА ИМПЕРИЯ.

ЛИЧНИЯТ ЗНАК
НА БОЖИДАР ВУКОВИЧ ПОДГОРИЧАНИН

**БЮСТ НА БОЖИДАР ВУКОВИЧ
ПОДГОРИЧАНИН** ●
Работа на скулптора Ристе Стийович ●
(Кралев парк, Подгорица) ●

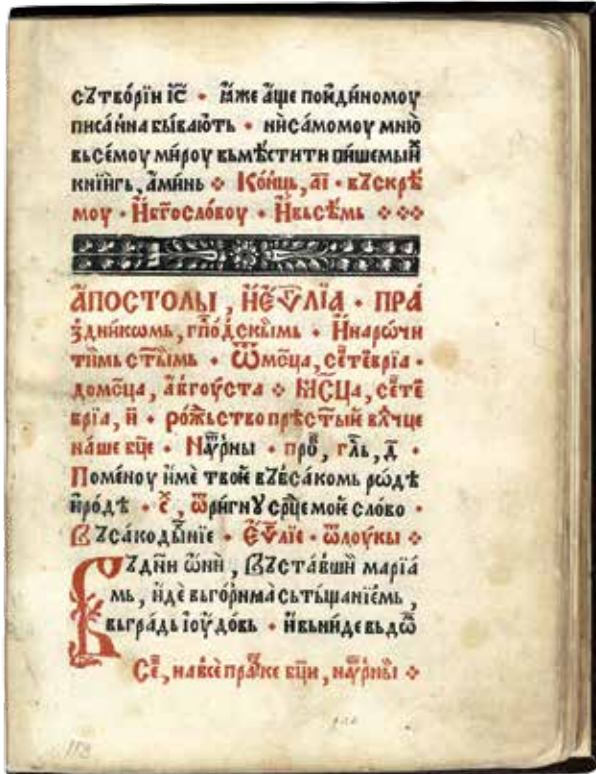

Венецианският издател Божидар Вукович е бил известен не само на Балканите и във Венеция, но и извън тях. На 3 февруари 1533 г. той е удостоен с благородно звание и герб от краля на Испания и римско-германския император Карл V (1500–1558).

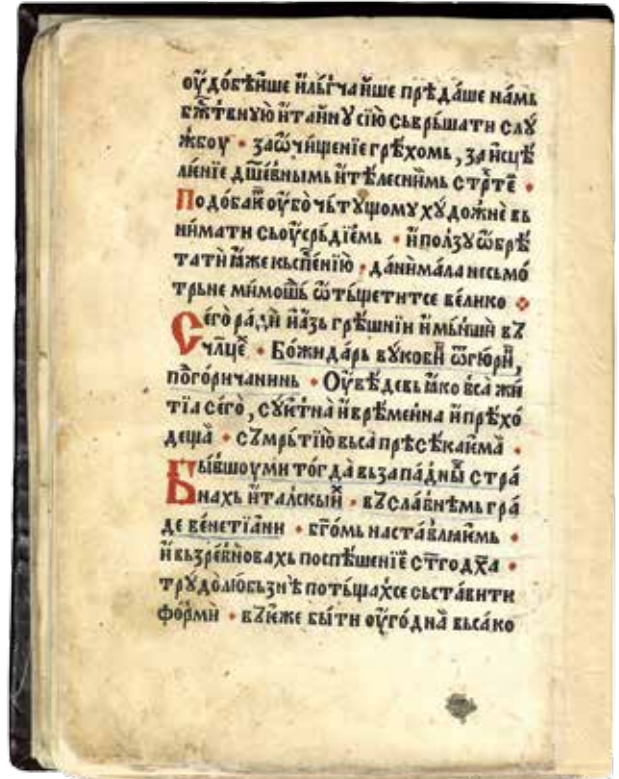
Във Венеция и Западна Европа името на Божидар се среща в много варианти. На италиански е: Dionisio della Vecchia, а на латински: Dionisius a Vetula. Той е създател на истинско духовно и материално богатство. Най-много сведения има за последните двадесет години от живота му. Информация за пребиваването му във Венеция, както и за създаването на печатницата се съдържа в предговорите и послесловите на неговите книги. В „Псалтира“ от 1546 г. неговият наследник Винченцо споменава, че Божидар Вукович умира във Венеция, а тялото му е погребано „в църквата на Старчева Горица на Шкодренското езеро“.

Голямата популярност на книгите от печатницата на Вукович се дължи на съдържанието, перфектния печат и илюстрациите, които с удоволствие са били „вземани назаем“ от стенописци и иконографи. Често са използвани някои композиции, детайли, образи и декорации. Последователността на издадените в печатницата на Вукович книги е следната: „Псалтир“ (1519), „Служебник“ (1519), „Молитвеник“ („Сборник за пътника“) (1520), „Молитвеник“ („Сборник за пътника“) (1536), „Октоих петогласник“ (1537), „Празничен миней“ (1538) и „Требник“ (1540).

СЛУЖЕБНИК (1519) :
 Национална библиотека
 „Св. св. Кирил и Методий“
 – София (Република България)
 Рс 519.1а – лист 118а

СЛУЖЕБНИК (1519) :
 Национална библиотека
 „Св. св. Кирил и Методий“
 – София (Република България)
 Рс 519.1а – лист 234б

Според направените проучвания, палеотипите на Божидар Вукович са популярни в много страни от Европа и най-вече в България, Сърбия, Македония и Румъния. Този факт се наблюдава и в записи от Котор, където са живяли емисари, отговорни за разпространението на тези книги. Синът на Божидар, Винченцо, продължава печатарската дейност във Венеция, а книгите му са преиздавани по-късно в много други печатници. Самият Винченцо Вукович (ок. 1518 – след 1575 г.) е отпечатал „Псалтир“ (1546), „Сборник“ (1547), „Служебник“ (1554), „Сборник от молитви (Молитвослов)“ (1560), второ издание на „Псалтир“ (1561), „Октоих петогласник“ (ок. 1560).

Други черногорски печатари, които са работели във Венеция като напр. Йероним Загурович и Стефан Маринович от Шкодра, също са издавали книги на кирилица. Те са преиздавали книгите на Вукович, като по този начин са продължили живота на черногорската печатна книга с десетилетия.

Макар и формално, може да разделим историята на черногорското книгопечатане на два периода. Първият се обозначава като ободо-цетински, а дейността на Божидар Вукович може да бъде класифицирана като втори период.

Първите издания на Божидар Вукович са отпечатвани както на хартия, така и на пергамент. Той не само печата книги във Венеция, но и излива букви, за да се справи с особеностите на правописа и графемите.

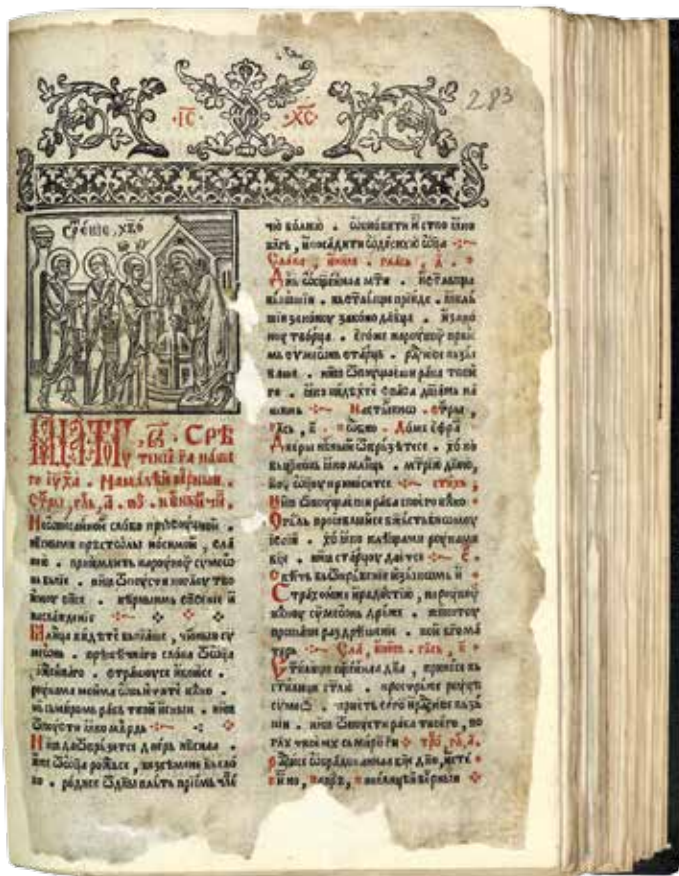
Божидар Вукович полага много усилия за външния вид на книгите, за да бъдат те художествено издържани. Затова изданията му са много красиво и интересно илюстрирани. „Празничният минией“ от 1536 г. е особено богато илюстриран като в него доминират Господските и Богородични празници. Направени са и няколко гравюри на дърво с различни детайли, адаптирани към техниката на печат. Именно във Венеция, в края на XIV век се появяват първите такива илюстрации на неизвестни майстори.

В заключение можем да обобщим, че в изданията на Божидар Вукович се усеща влиянието както на италианския Ренесанс, така и на местната ръкописна традиция. Това се отнася до орнаментите, а илюстрациите от своя страна са плод на създаването на собствен израз на източно-православната иконография, с незначително западно влияние.

Всички тези издания са създадени в духа на традицията на ръкописната книга. Те показват придържането към вече установените ръкописни норми на старославянския език.

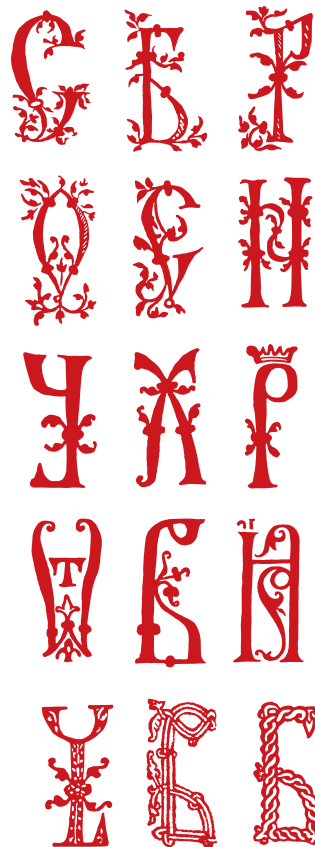
Между инициалите „които са създадени в работилницата в Цетина“, доминира като декоративен елемент стилизираната лоза. Те принадлежат изцяло на кръга на венецианския печат. Срещат се във всички известни книги на „печатницата на Макарий“, което показва вероятността за връзка между печатниците на Вукович и тази на Църноевич.

ПРАЗНИЧЕН МИНЕЙ (1538)
 Национална библиотека
 „Св. св. Кирил и Методий“
 – София (Република България)
 Rc 538.1g – лист 283а

БОЖИИ ГУЖБИИ ЖЕ
 УННЗЫВЪВЪИИ

УСТІВЪВЪТЪИИ
 ПОСАВОРЪИИ

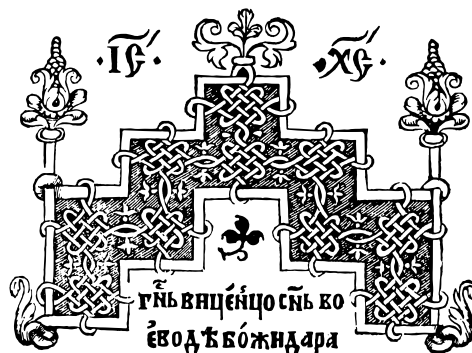

СѢН ІУДА ІОУ МОУ ДОУ ОНУ ПЕСЬ НЪ П АШЕ ПОНЕ СЕБЬ МЕМ ОЖЕ НИК СѢН ІУ СІФ

ВИНЧЕНЦО ВУКОВИЧ (ВЕНЕЦИЯ, ОКОЛО 1518 Г. – СЛЕД 1575 Г.) – ПЕЧАТАР, СИН НА БОЖИДАР ВУКОВИЧ. ТОЙ ЗАПОЧВА СВОЯТА ПЕЧАТАРСКА ДЕЙНОСТ ПРЕЗ 1546 Г. РАБОТИ ПРЕДИМНО ВЪРХУ ПРЕИЗДАВАНЕТО НА КНИГИТЕ НА СВОЯ БАЩА, КАТО СЕ СТРЕМИ ДА ПОДОБРИ КАЧЕСТВОТО НА ПЕЧАТ. В НАЧАЛОТО НА 60-ТЕ ГОДИНИ, ЗАРАДИ ГОЛЯМАТА КОНКУРЕНЦИЯ, ТОЙ ОТДАВА ПОД НАЕМ СВОЯТА ПЕЧАТНИЦА. ПО-КЪСНО, ПРЕЗ СЕДЕМДЕСЕТТЕ ГОДИНИ НА XVI ВЕК, Е ПРИНУДЕН ДА Я ПРОДАДЕ. В ПЕЧАТНИЦАТА НА ВУКОВИЧ ОТ 1519 ДО 1638 Г. СА ОТПЕЧАТАНИ ОБЩО 28 ЗАГЛАВИЯ.

МОЛИТВЕНИК (1547)
 Винченцо Вукович
 (Ризница на Цетинския манастир, Цетина)

Аксиния Джурова

ЯКОВ КРАЙКОВ И ВЕНЕЦИЯ

ко за живота на Яков Крайков до заминаването му във Венеция се знае малко и различните предположения за неговата дейност и място на пребиваване все още са дискуссионни, то за пребиваването му във Венеция се знае относително повече. Вероятно първоначално Яков Крайков е работил в гръцките печатници, от които особено популярни са били тези на Бартоломей – баща и синовете му Христофор и Камило Занети. От бащата са известни 30 гръцки книги, отпечатани от 1535 до 1545 г. В типографията на Занети са използвали двуцветния печат, който не се е прилагал във венецианските латински печатни книги. След работата при гръцките печатари, Яков Край-

ков поема през 1566 г. изоставената най-голяма славянска печатница във Венеция на Божидар и Винченцо Вукович. Открита през 1519 г., тази типография е разполагала с две печатни преси и с богат орнаментален и илюстративен материал, използвани по-късно и от Яков Крайков. В послеслова на Часослова на Яков Крайков от 1566 г. четем: „там обрятох стари калапи Божи-дара воевода од негова сина Виценца от многими времена неписали“. Така вероятно тези материали, които са ставали за използване от печатницата на Вуковичите, Яков Крайков запазва, похабените шрифтове заменя за нови, както сам отбелязва в изданията си, „мислим сътворити нови кипари в еже к божествими книгам“.

ВЪТЪ • ЖОН • ІАКОВЪ •

ЯКОВ КРАЙКО И ПЕЧАТНИЦАТА НА ВУКОВИЧИТЕ ВЪВ ВЕНЕЦИЯ

В част от изданията на Яков Крайков, като Псалтира от 1569/1570 г. и Молитвеника от 1570 г. се споменава името на Йеролим Загурович, което обаче надали може да постави под съмнение кой е собственикът на печатницата на Вуковичите. Отбелязването в послеслова на тези книги на представителя на знатния венецианско-далматински род – „Йеролим Загурович властелин от града Котора“ би трябвало по-скоро да се приеме във връзка със споменатото вече изискване на венецианските власти като гаранция за верността на славянските текстове с гръцките ори-

гинали пред църковните служители, което се е осигурявало от Йеролим Загурович (Атанасов, 1966а, 103), защото в другите две книги – „Часословът“ от 1566 г. и „Книга за пътника“ или „Различни потреби“ от 1571/1572 г., предназначени за широк кръг читатели, името на Загурович не се споменава. Но тук веднага бих искала да обърна внимание, че не споменаването на името на „властелина на града Котор“ Йеролим Загурович в последните цитирани книги, би могло да се обясни и с възможността или той да не е бил между живите през 1571/1572 г. или с факта,

че по съдържание тези книги не са били предназначени за богослужението, за разлика от „Псалтира“, „Октоиха“, „Четвероевангелието“, използвани при литургията. Именно включването в „Книга за пътника“ на текстове, извън познатите с библейско и религиозно съдържание, с акцент върху християнските добродетели, молитви и апокрифи, някои от които са се съхранявали като амулети, предпазващи от зли сили, вероятно е било причина да не се изисква протекцията на Загурович пред църковните власти.

От изброените дотук факти бихме могли да заключим, че Яков Крайков поема печатницата във Венеция като школуван вече майстор пачатар, книжовник и редактор и не на последно място и като художник гравьор-ксилограф. Издадените от него в кратък диапазон от 1566 до 1572 г. няколко книги, от които богато илюстрираният „Часослов“ и особено Сборникът „Различни потреби“, близък по съдържание с това на „Часослова“, му отрежда не само особено място като първия български печатар, но и като оригинален книжовник, събрал текстовете, насочени към любопитството на читателите извън строго църковния канон, макар че в това отношение той продължава започнатото вече от фамилията Вукович печатане на издания с литургичен и четивен дял, известни още като поучителни антологии, или с популярното име „Книги за пътници“. Някои от житията в Книга за пътника, молитвите, катавасиите и тропарите за познатите християнски светци съвпадат с тези

от „Часослова“ и с изданията на Вукович. С точност не може да се твърди докога печатницата на Яков Крайков е действала. Известно е обаче, че през 1597 г. тя вече е собственост на Антонио Рампацето, при който се отпечатва „Сборник“ от йеромонах Стефан Паштрович, извод от „Часослова“, на Яков Крайков, а през 1958 г. Марко Гинами, новият собственик на печатницата, издава Яковия псалтир със заставката, в която са поместени началните букви на Яков – ІА (Пет векова, 1994, 126–127).

Аксиния Джурова
встъпителна студия
Яков Крайков и Сборникът
„Различни потреби“
(Книга за пътника) от 1571/1572
Библиотека Амброзиана
S. Q. V. I. 41
фототипно издание

ИЗДАТЕЛСТВО

Матица черногорска

ЗА ИЗДАТЕЛЯ

Драган Радулович

ГЛАВЕН РЕДАКТОР

Иван Иванович

АВТОРИ НА ТЕКСТА

Проф. д-р Божидар Шекуларац

Проф. д.изк.н. Аксињия Джурова

ПРЕВОД НА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

Посолство на Черна Гора в Република България

ПРЕДПЕЧАТНА ПОДГОТОВКА

Сузана Пайович

ПЕЧАТ

DRS, Подгорица

ТИРАЖ

300

CIP - Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње

ISBN 978-9940-39-017-4
COBISS.CG-ID 39187472